

BOEKBESPREKINGS / BOOK REVIEWS

RICHARD ELPHICK and HERMAN GILIOMEER (eds.)
The shaping of South African society, 1652-1840 (2nd edition)
 Cape Town: Maskew Miller Longman
 1989
 623 pp.
 R39,95 (GST excluded)

'*Shaping*' needs no introduction to most students of South African history, on account of the success with which the first edition opened up the relatively unresearched period of Company rule. This review aims, therefore, to concentrate on the differences between the two editions, and if it helps the reader to take stock of the changes made it will have achieved its main purpose.

The editors have now set themselves the task of placing the early Cape Colony in a wider global context, with particular reference to topics such as economic linkages, the comparative study of slavery, and the nature of frontier conflict. They have also extended their coverage from 1820 to 1840 to bring in the impact of the British settlement and launch the Great Trek. By so doing, they have come within range – generally close range – of all the main issues of the pre-industrial era in South Africa.

The final chapter, written by the editors, re-affirms in substance the conclusions of the first edition, but not by mere repetition of their earlier emphasis on the identification of defined legal status groups at the Cape by the end of the Company period. Though the chapter is somewhat repetitive, its strength (as one would expect from these editors) lies in the very close attention paid to the specific contribution of the other authors, and for the acknowledgement made of conclusions which do not fit easily with their own. Note also the carefully developed line of argument at pp. 521-530, setting the direction for a revised analysis, which follows, of four consecutive periods of Cape history (1652-1720, 1720-1770, 1770-1814 and 1814-1836), the last of which breaks new ground.

In the first chapter, on the Khoisan to 1828, Elphick reaffirms his theory of Khoikhoi migration against the rival Cooke/Robertshaw thesis, and also draws in the research of Nigel Penn, while a new contributor, Candy Malherbe, presents her own research findings on early Khoi involvement in the colonial labour market, and their resistance under white rule.

Leonard Guelke has renamed his chapter on the white settlers to distinguish the roles of *akkerboere* and *trekboere* more sharply, and now places more emphasis on demographic and settlement patterns, where the strength of his own research largely lies. He cuts down the attention he previously gave to the Neumark thesis, which argued for the emergence of a market economy on the frontier during the late Company period. That thesis reappears in other chapters, usually only in carefully qualified form. Guelke also qualifies Van der Merwe's picture of frontier nomadism, and finds surprisingly early evidence of land over-use by early stock farmers. Moving finally into the (for him) new field of trekboer consciousness, he also shares Andre du Toit's doubts about the robustness of early Cape Dutch Calvinism.

James Armstrong's discussion of Cape slavery has been brought down to 1834 to cover the Emancipation, but the chapter was also enriched by the decision to include Nigel Worden as co-author, and from the notice taken of other new work, notably Robert Shell's Yale Ph.D., Margaret Rayner's on viticulture and emancipation, and Marincowitz's on the impact of Emancipation on the economy of the western Cape, together with new contributions by Diko van Zyl of Stellenbosch and the *Kronos* team, which have together filled out our knowledge of the world the Cape slave-owners made to a remarkable degree.

The Elphick-Shell chapter on inter-group relations is substantially unchanged. Had the publication been delayed, it might have been possible to include Shell's new and interesting conclusions on the contrasting rhythms of baptism and emancipation in Catholic and Reformed colonial situations which are not discussed here.

Robert Ross, who handles the Cape in its relationship with the world economy, leans partly on new work from the Netherlands by Gaastra, Knaap and others, and probes greater depths in his analysis of VOC economic policy than was possible in the original edition, correlating his findings with those of his other published works. The result is a view of the VOC in action which brings out its impressive rationality, and undermines to some extent the image of a repressive economic monster which coloured a good deal of free burgher thinking. This paves the way for Gerhard Schutte, who has added little to his chapter on the V.O.C. and the colonists, though the footnoting is now considerably fuller and includes references to his own interesting edition of the Hendrick Swellengrebel correspondence in the Van Riebeeck Series, which has helped our understanding of the mood of Colonial politics, and of the dialogue between Amsterdam and the Cape, even if the discussion does not go as deeply into Afrikaner political thinking as has been done by Du Toit and Giliomeer in another context.

William Freund's chapter on the Cape under the transitional governments (1795-1814) retains the

structure of the original but, like Schutte's, is more elaborately footnoted. The editors explain that there has been no attempt to achieve uniformity of interpretation among contributors, and Freund at p. 334 (like Legassick at p. 363) resists the editors' conclusion that race consciousness was a dominant factor in groups relationships in early times. As this was one of the more striking features of the original analysis, to which the editors remain committed, the dissent therefore deserves emphasis.

There follow two chapters on the Cape frontiers, as in the original edition. Legassick's on the northern frontier, is much more fully footnoted than the original version, and bears a rather less obvious Marxist imprint, as revealed in the disappearance of some footnotes and of the author's (somewhat gauche?) disclaimer at p. 245 of the first edition at having to write from a Rex/Frankian perspective because when he first embarked on the investigation he had neglected to think about modes of production. The chapter starts with a lucid introduction to the really complex patterns of society in the northern Cape, and to the relationship between indigenes and intruders as mediated through the institution of the commando. For the rest, the divisions of the chapter remain in substance the same. He has done well to abandon (at p. 365) the superficial view (original edition p. 251) that "plural society" theory reduces, in its essence, to a new liberal variant of the philosophy of *apartheid*. There is a fuller discussion of the missionary factor in the new chapter, with separate handling of the missionary impact on the Griqua state in 1800-1814, the missionaries and central Transorangia (1814-1820), and Griqua state-building (1820-1830), the last of which is new, though based like the rest of the chapter very largely on his own U.C.L.A. doctoral thesis. It presents a more vivid picture of Griqua divisions than we have had before, save perhaps in Ross's book. The Tlhaping, who were brushed aside by government authorities during the crisis of the 1860s and 1870s, as a people whose rights did not merit much consideration, make a brief appearance in this analysis as a disoriented and divided people like the Griqua themselves, until their partial reassertion of independence, which was sealed in Mahura's treaty with Andries Wateboer in 1842 – aftermath of the unsuccessful attempt by Dr. John Philip to tie all the peoples of Transorangia to the Colony by treaty, with Waterboer as their overall ruler. But few of the criticisms in this paragraph apply to the present chapter, about which there is a cogency and economy which command respect.

The Cape eastern frontier is handled, as in the previous edition, by Hermann Giliomee, though he now incorporates in a single chapter all the material on the frontier Afrikaner rebellions which in the previous edition required two. There is now less attention to Slagters Nek, which is distinguished from earlier frontier rebellions as being a movement of the white landless poor rather than of wealthy farmers, and linked with the closing of the frontier. Some attempt is made, as in the first edition, to look at the peoples on both sides of the frontier, with regard to their social structure and their interrelationship before and after the closing of the frontier in the early nineteenth century.

Not this topic, but the British at the Cape between 1814 and 1834, was assigned to Jeff Peires, who comes in as a new contributor. His material blends with Giliomee's into a readable whole. His ability to see Settler society from across the Fish River, which has enabled him to appreciate the novelty of Dee Nash's work on the Baillie party, has enabled him to place interesting emphases, some new, some predictable: a critique of Lord Charles Somerset almost as severe as that to which he has subjected Sir George Grey in *The Dead shall Arise*; next, a new emphasis on the monetary wealth of the British settlers, which should be read in conjunction with the work of Le Cordeur; but also a continuing acceptance of the Mfecane as an outburst of violence emanating from Zululand – a view which he and Legassick explicitly promote. The chapter ends with a presentation of the Commission of Eastern Enquiry as a highly significant body both for its influence on the judicial reforms of the late 1820s, but also for the ways in which its impact helped, presumably unwittingly, to edge the Voortrekkers out into the wilderness.

This is a much fuller, perhaps even better articulated volume than its predecessor, and I anticipate that university teachers will acquire confidence in a work in which the conclusions are so deliberately drawn from well marshalled evidence.

T.R.H. DAVENPORT
Rhodes University, Grahamstown

H.J. VAN ASWEGEN
Geskiedenis van Suid-Afrika tot 1854
Pretoria en Kaapstad: Academica
1989
319 pp.
R35,00 (plus AVB)

Soos die hede en toekoms van die R.S.A. vandag omstrede geword het, so ook sy verlede. Die omstreden-

heid kan toegeskryf word aan die veranderinge in die ou Westerse koloniale ryke wat gedisintegreer en tot onafhanklike swart state geword het. Daarmee hang saam die groot omslag op historiografiese terrein wat teen die einde van die jare sestig en begin sewentig merkbaar geword het, naamlik 'n ommekeer van die ou koloniaal-imperiale tipe blanksentriese geskiedbeeld na 'n inheemse-georiënteerde, wat die blanke as uitbreidende pionierhelde vervang het met inheemse weerstandsmense – die gewone of kleinmense met hulle leefwêreldlike ervaring. Die tradisionele geskiedenis van bo het 'n perspektiewisseling ondergaan. Tans is 'n geskiedenis van onderaf in die mode.

Ian Smith praat in 1988 in *History Today* van 'n “rewolusie” wat in vergelyking met die tradisionele verledevoorstelling ook die Suid-Afrikaanse geskiedenisbeoefening getref het. In ooreenstemming met die verandering, naamlik die verlies van mag deur die blankes en die vrywording van kolonies, is nuwe vroeë gestel, nuwe navorsing gedoen, die verlede gehervertolk, die tradisionele blankgesentreerde voorstellings hersien, die bruin- en swart samelewings in eie reg nagevors soos dit die geval elders in Afrika was, en die blankes uit hulle sentrale posisie op die historiese toneel gelig en 'n nuwe plek aan swartmense as historiese subjekte toegeken. Verskillende pogings is aangewend om die onlangs vrygestelde kennis tot “nuwe” algemene geskiedenis saam te vat. Dit blyk onder meer uit Parsons se *A new history of Southern Africa* (1982), Cameron en Spies se *Nuwe geskiedenis van Suid-Afrika* (1986) en Saunders en Bundy se *Illustrated history of South Africa, the real story* (1988). Laasgenoemde suggereer dat vorige algemene geskiedenis verkeerdt voorgestel en vol mites is.

In 1989 verskyn nog 'n boek, naamlik H J van Aswegen se *Geskiedenis van Suid-Afrika tot 1854*, wat nie voorgee om “die volle waarheid” oor ons verlede te bevat nie. Daarin word beskeie 'n poging aangewend om ou en nuwe kennis onbevange te sintetiseer met die doel om eerstejaars op universiteitsvlak in te lig. Dit het wye belesenheid in die nuwe vertolkings geveg en gelei tot 'n nuwe vorm van indeling van die Suid-Afrikaanse geskiedenis tot 1854. In die 20ste eeu het die meeste algemene geskiedenis begin met die Portugese reise om die Kaap en die Nederlandse vestiging van 'n kolonie aldaar, soos onder meer blyk uit Eric Walker se *History of South Africa* en Van der Walt, Wiid en Geyer se *Geskiedenis van Suid-Afrika* wat jarelank standaardwerke vir Engels- en Afrikaanstaliges was.

Die “nuwe” geskiedenis begin almal met die voorgeskiedenis van inheemse inwoners lank voor die koms van die blankes. Dit is 'n terugkeer tot die veel gekritiseerde G.M. Theal met onder meer sy *Geskiedenis van Zuid Afrika* van 1897 (herdruk in 1910) wat dit laat begin het met “Inwoners van Suid-Afrika vóór die ontdekking van die land deur die Portugese”, later opgevolg met “Verhuisinge van die Koranas en verskillende Bantoesamme” en “Die oorloë en verwoestinge van Tsjaka” wat tussen die “blanke” se geskiedenis ingevleg word.

Soos Thompson, Cameron en Spies en Saunders en Bundy, begin Van Aswegen ook met die paleontologie, die drie Steentydperke, gaan dan oor tot die jagter-versamelaars en veewagters (Koisian), die Ystertydperk en die Bantoesprekende samelewings tot ongeveer 1800. Daarna eers kom die vestiging van die blankes onder die V.O.C. aan die beurt wat as 'n afgeronde tema tot 1795 behandel word. Van Aswegen lê klem op groepe en behandel in 'n volgende hoofstuk intergroepsverhoudinge van 1652 tot 1795, waarna die oorgangstyd 1795–1806 soortgelyk aan die beurt kom. Nadat die Britse koloniale beheer weer as 'n afgeronde tydperk, 1806–1854, behandel is, kom intergroepsverhoudinge vir dieselfde tydperk weer aan die beurt, opgevolg met 'n hoofstuk oor die binneland van 1800–1835 waarin groepe inheemse en Europese mense aan ons voorgestel word, waarna dan die geskiedenis van die binneland van 1836 tot 1854 behandel word. Die jaar 1854 as afsnypunt is enersyds om praktiese redes in verband met bestaande leerplanne gekies en andersyds omdat dit as afsluiting van 'n besondere tydperk kan dien, naamlik vir die Groot Trek, waarmee akkoord gegaan kan word.

Wat is “nuut” in Van Aswegen se historiese voorstelling en waarin lê sy waarde? Dit is duidelik dat hy van die liberale rigting van Macmillan en De Kiewiet die *grond- en arbeidstema* en van Thompson die “interaksie”-beginsel (afkomstig van Walker) oorgeneem het, waardeur 'n sentrale betekenis aan landbesetting en kompetisie daarvoor in intergroepsverhoudinge verleen word. Van die radikale rigting neem Van Aswegen begrippe oor soos historiese prosesse en kragte (van “strukture” verneem ons nie), kolonialisme, kapitalisme, klas en weerstand wat op die lang termyn gewerk en veranderinge teweeg gebring het. Ook die modebegrippe, ras en klas word in sy integrale geskiedenis ingewef. Dit beklemtoon die materiële basis van die verlede en gee voorkeur aan sosiaal-ekonomiese bo politieke verskynsels. Dit is 'n verbetering op die tradisionele uitgangspunt. Die boek is verhalend-chronologies en ontledend wat dit meer leesbaar en toeganklik vir 'n student maak as byvoorbeeld Elphick en Giliomee se *Samelewing in wording*. Waar Cameron en Spies ou wyn in nuwe leersakke aanbied, en Saunders en Bundy se boek ideologiese besoedel is met antikolonialisme, antiblankeheid en bevryding, is Van Aswegen s'n meer neutraal, minstens ideologiesvry en sonder 'n “politics-of-history”-beginsel. Hy verwerp byvoorbeeld die politieke-ideologiese gelaaiede begrip “setlaars” vir die blankes (p. 77).

Ontleed 'n mens die historiese bewussyn wat die boek onderlê, blyk dit dat die skrywer die tradisionele legitimerings- of regverdigingsaspek insake blanke hedebelange laat vaar het. Die klem val op die oriënterings- en identiteitvindings funksies. Huidige houdinge en rassediskriminasie word uit die ver-

lede belig. Wie sy identiteit verantwoord wil hê, sal bevrediging vind omdat die skrywer korreklik van 'n groepsbenadering uitgaan. Groepe is vir hom 'n natuurlike realiteit wat, soos in die geval van Europa, nie met 'n trans-etniese klasse-voorstelling weggedeneer of met 'n soort identiteitslose "people's history" vervang kan word nie. Die boek word deur versigtige, eerlike en ewewigtige oordele en voorstellings gekenmerk. Een of ander groep word nie soos dit mode is, in die beskuldigdebank van die verlede geplaas, bereg, skuldig bevind en gevonnies nie.

As die skrywer na die uitroeiing van die San verwys, is dit nie net deur die blankes nie, maar ook deur swartes en Griekwas. Hy verwerp nie soos die radikale die rol van godsdiens in die vorming van 'n rassehouding nie (p. 161) en toon aan dat die binneland ten tye van die Groot Trek "feitlik ontvolk" (p. 252) was. Hierdie is enkele aspekte van selfstandige en realistiese oordeelsvorming. Ons lees van blanke rooftogte op die Khoikhoi, die wegvoer van swart kinders deur die Voortrekkers, van die leefwêreld van die slawe en nie net regulasies nie, en word bekend gestel met persoonlikhede soos Goliath Yzerbek, Piet Witvoet en Kousop Kousopson, van wie vroeër nie in algemene geskiedenis melding gemaak is nie. Arbeid en arbeidsverhoudinge kry aandag. Ons lees hoe slawerny die mentaliteit van die Afrikaners teenoor arbeid en gekleurdes blywend gestempel het.

Daar is geen aparte of sonderlinge historiese weg vir die Afrikaners uitgestippel nie. Hulle geskiedenis word deur Van Aswegen geïntegreer met ander groepe s'n in 'n interafhanklike verhouding binne die historiese totaliteit. Ons kry iets te sien van die daaglikse lewe wat nie los staan van strukture en institusionele raamwerke nie. Die boek is 'n poging om 'n soort samelewingsgeskiedenis in al sy ingewikkeldhede te sintetiseer. Dit bied 'n rykheid en diepte van veelvuldige perspektiewe aan. Dit is logies ingedeel, maar weens die tematiese benadering vind 'n mens hier en daar herhalings. Die Republiek Natalia word byvoorbeeld onder verskillende rubrieke behandel sodat die lewe van die Trekkers in die binneland voor die Natalse gebeurtenisse beskryf word (pp. 265-267 en 279-81). Die verwarrende aard van die Griekwa-staat (p. 238) maak dit moeilik beeldbaar vir begrip.

Op p. 205 lees ons dat die Groot Trek van anti-koloniale verzet getuig en nie veroorsaak is deur 'n ontluikende nasionale bewussyn onder die Afrikaners "wat deur 'n geestelike drang na vryheid en nasionale onafhanklikheid gedra is nie", maar op p. 263 word beweer dat een van die Voortrekkers se "hoofdoelstelling" was "om 'n eie onafhanklike staat in die binneland te stig", wat nie rym nie en teenstrydig voorkom. Die veelvuldige gebruik van die term "kolonialisme" tussen die jare 1806-1854 (pp. 79, 83, 111, 113, 122, 191-2, 194 ensovoorts) lyk vir my misplaas. *Koloniasie* is die korrekte begrip, want die woord "kolonialisme" is eers rondom die onafhanklikheidswording van die koloniale wêreld geskep as 'n tipe Fanonistiese-antikolonialistiese, bouse term met ideologiese konnotasie, en vanuit die hede op die verlede geprojekteer. Potgieter het sy bande met die Natalse Voortrekkers nie in 1844 (p. 267) verbreek nie, maar reeds in 1843. Die Boomplaatsgeveg het nie in 1840 (p. 268) plaasgevind nie, maar in 1848. Op p. 278 verskyn 'n paneel in verband met "uiteenlopende" vertolkings van Geloftegedag waarin die debat oor sy sabbatskarakter onvermeld bly. Waarom? By die skrywer se relaas van die strominge in die Suid-Afrikaanse geskiedskrywing word geen bron vermeld nie.

Die boek in dubbel-kolomme is van panele en kaarte voorsien wat agtergrondbeligting gee. Bronne vir verdere studie na elke hoofstuk en 'n register verhoog sy waarde.

As 'n geheel beoordeel is Van Aswegen se algemene geskiedenis 'n sukses. 'n Mens sou graag wil sien dat dit opgevolg word met tydperke ná 1854. Die skrywer het daarin geslaag om die uitkoms van nuwe navorsing en feite op 'n oorspronklike en onafhanklike wyse te sintetiseer volgens 'n skema wat logies inmeekaarsteek, en dekkend is van 'n enorme wye veld. Dit kan met vrymoedigheid aanbeveel word vir private of universitêre gebruik oor taal- en kleurgrense heen. 'n Engelse vertaling is gewens om dit in wyer kring toeganklik te maak.

Die probleem met 'n "algemene" geskiedenis is dat dit nooit vir almal of alle groepe tegelyk sonder bedenkinge aanvaarbaar sal word nie. So was dit vroeër en so is dit vandag nog. 'n Mens moet bedink dat daar nie net één waarheid in die geskiedenis bestaan nie. "Die waarheid", in soverre dit bestaan, sal altyd 'n veelheid van deelwaarhede wees. 'n Student behoort derhalwe altyd van meer as een "algemene" geskiedenis-handboek gebruik te maak om tot 'n eie oordeel te kan geraak.

F.A. VAN JAARVELD

Pretoria

BERNARD LUGAN

Histoire de l'Afrique du Sud de l'Antiquité à nos jours

Histo: Librairie Académique Perrin

1986

275 pp.

The author was a lecturer in the history of Africa at the University of Ruanda and an archeologist in Cen-

tral Africa for ten years. He is at present a professor in the history of Africa at the University of Lyon, the second city of France. He has published numerous articles and books on history and also "histoire romanesque" (history in the form of a novel or novelette), i.a. on Paul von Lettow Vorbeck.

Here he has produced a 275 page survey of the history of South and South West Africa from antiquity to 1985. As an archeologist he devotes special attention to the history of blacks, with particular reference to the first and second iron ages. Apart from this, his approach is white-centric, i.e. the whites are central to his exposition.

He begins his survey with the arrival of the first Portuguese in 1488 and he draws the Khoisan and blacks into his narrative after their contact with the white discoverers and pioneers. Like most foreign historians who deal with the history of Southern Africa, he cannot read Dutch and Afrikaans and his bibliography contains only works in French and in English. Nevertheless he is relatively objective regarding the actions of both white groups with somewhat extra sympathy towards the Afrikaners.

He concentrates on political history, as is to be expected from his concise survey, but occasionally he refers to ethnology and to economic and social events. On p. 89 he states that the Mfecane or Difaqane (the Great Migration of blacks during the 19th century) was caused by local black conquerors, such as Shaka. This is in contrast to Neo-Marxist historians who now maintain that these migrations are a myth and were caused by white slave traders and gunrunners who incited the black tribes against one another.

The author devotes 46 of his 275 pages to the period of National Party rule since 1948, giving sufficient attention to recent events. He also writes 11 pages on South West Africa. He sketches the resistance of non-whites, in particular blacks, against apartheid and also the present struggle for power among the blacks, an aspect which is readily overlooked by adversaries of apartheid. Reference is also made to the population explosion among the blacks, a development which South Africa shares with the rest of Africa, and to the present creeping malaise in the national economy. He does not, however, venture speculation on the future of this country. In his chapter on South West Africa he points out that the German conquerors terminated the bloody wars among the indigenous population hard-handedly and thereafter put much effort into the development of their barren colony.

In a general survey such as this, some mistakes are inevitable. I mention a few. On p. 71 he ascribes the small white immigration in the Cape Colony, compared with immigration in the Americas during the Dutch East India Company rule to the monopolistic, restrictive policy of the Company. The scarcity of natural resources in the Cape Colony is perhaps another explanation. He writes on p. 68 that the inhabitants of Swellendam and Graaff-Reinet proclaimed their own republic in 1795, but the truth is that they declared their loyalty to the Dutch republic. On p. 69 he gives the incorrect British view that in 1814 the Dutch government sold the Cape Colony to Britain. The truth is that the Netherlands was compelled to cede the colony under vigorous protest. Fortunately he avoids another British misconception, namely that the Voortrekkers left the Cape Colony to maintain slavery (which had been abolished in 1834). On pages 146 and 148 he states incorrectly that Rhodes financed the railway construction from Cape Town to Kimberley and from Cape Town to Johannesburg; the source of the funds was the government of the Cape Colony.

This book is written in a good, very readable style. It fulfills the need among a large French public for a concise and objective survey of the turbulent history of Southern Africa and of the background of present problems. It contains a short list of Afrikaans words with explanations, as well as a list of important events and a bibliography, but no index has been included.

C. DE JONG

Pretoria

M. SIENAERT-VAN REENEN

Die Franse bydrae tot Africana-literatuur 1622-1902

Kaapstad: Human en Rousseau

1989

286 pp.

R35,00 (plus AVB)

Dit is alombekend dat deur die eeue talle Franse na die suidpunt van Afrika gekom het: seevaarders, skipbreukelinge, avonturiers, jagers en wetenskaplikes, asook persone wat teen die einde van die vorige eeu hulle lot aan die kant van die Afrikaner-Boer ingegooi en tydens die Anglo-Boereoorlog teen die Britte geveg het. Baie van hierdie Franse het tydens of ná hulle verblyf in wat vandag Suid-Afrika is, op een of ander wyse rekenskap gegee van dit wat hulle hier gesien of ervaar het, en dié geskifte word uiteraard ook

as 'Africana' gereken. Hierdie Africana-literatuur sluit nie slegs tekste in wat binne of buite Suid-Afrika deur Franse oor 'n Suid-Afrikaanse onderwerp geskryf is nie, maar ook tekste wat deur anderstaliges oor 'n Suid-Afrikaanse onderwerp geskryf is waarin Franse elemente voorkom.

Dr. Marilet Sienaert-van Reenen het dié talryke Franse en ander tekste geïdentifiseer en vertaal, en slaag in hierdie studie – wat gegrond is op haar proefskrif vir die doktorsgraad wat sy in 1985 aan die Universiteit van Natal verwerf het – uitmuntend daarin om uit te wys watter omvangryke bydrae die Franse tot die Africana-literatuur gemaak het. Die waarde van die werk word uiteraard verhoog deurdat uittreksels uit die Franse Africana-literatuur wat nog nooit tevore in Afrikaans vertaal is nie, gepubliseer word. Verder is daar 'n voorbeeldregister van Africana-literatuurtekste wat 'n Franse raakpunt toon.

Die studie bestaan uit twee dele. In Afdeling I word 'n diachroniese ondersoek na Franse bydraes tot die Africana-literatuur gedoen ten einde die algemene agtergrondsgeskiedenis te skets. Wanneer dié literatuur dan in Afdeling II sinchronies ondersoek word, kan dit gevolglik histories en chronologies korrek binne konteks geplaas word.

In Afdeling I word die bydrae wat Franse seevaarders – wat die suidpunt van Afrika in die jare 1503 tot 1689 aangedoen het – tot die Africana-literatuur gemaak het bespreek, asook die Hugenote (1688) se bydrae tot die opbou van die materiële en geestelike kultuur en beskawing in Suid-Afrika. Verder word gelet op die rol van individue wat die Kaap en/of Natal in die jare 1691 tot 1900 aangedoen het, sendingwerk deur sowel Protestantse as Rooms-Katolieke sendelinge, die rol van Franse in die onderwys, die toneel en die Anglo-Boereoorlog.

Die sinchroniese ondersoek van tekste (Afdeling II) behels 'n voorbeeldregister van tekste wat weens die aard en inhoud daarvan as Africana-literatuur met 'n Franse raakpunt beskou kan word. Die klem val op prosa, maar ook poësie en twee toneelstukke word behandel. Wat betref die prosa word gelet op briewe, dagboeke, historiese vertellings en verklarings, jagvertellings, lerende prosa en anekdotes. Onder die anekdotes is daar dié wat oor 'n suiwer Suid-Afrikaanse onderwerp handel, byvoorbeeld hoe die terrein van Constantia deur Simon van der Stel bepaal is (p. 97); anekdotes wat handel oor Franse (of afstammelinge van Franse) in 'n Suid-Afrikaanse konteks, byvoorbeeld die De Villiers-broers se koms na die Kaap (pp. 98-99); en talle anekdotes met 'n propagandistiese funksie wat tydens die Anglo-Boereoorlog geskryf is, byvoorbeeld oor Paul Kruger se bomenslike krag en die invloed wat hy op sy volgelinge gehad het (pp. 105-108).

Die gedigte wat behandel word is hoofsaaklik pro-Boergedigte wat tydens die Anglo-Boereoorlog ontstaan het. Ook een van die twee toneelstukke wat bespreek word, speel af teen die agtergrond van die Anglo-Boereoorlog. Genoemde oorlog figureer natuurlik so sterk in die Franse Africana-literatuur omdat 'n hele aantal Franse, insluitende die bekende genl. Georges de Villebois-Mareuil, onder die sowat 2 000 buitelandse vrywilligers was wat hulle te velde aan die kant van die Boere geskaar het, en omdat daar soveel simpatie vir die Boersaak in Europa bestaan het. Dit moet ook in gedagte gehou word dat Brittanje eene lank die tradisionele vyand van Frankryk was.

Die Franse bydrae tot Africana-literatuur 1622-1902 is 'n besondere publikasie en is mooi uitgegee deur Human en Rousseau met talle toepaslike illustrasies en 'n bronnelys. Ongelukkig is daar geen register nie. Kultuurhistories is die boek beslis van groot belang, want dit gee die leser insig in die vroeë bande tussen Europa en Afrika, verskaf inligting oor Suid-Afrika en sy inwoners, en werp lig op die aktiwiteite en gesindhede van die Franse. Die waarde van eerstehandse getuienis, van outobiografiese bronne, word ook deur hierdie diepgaande en insiggewende studie beklemtoon. Dit is immers juis sulke bronne wat by uitnemendheid 'n tydsgees, mense se geestestoestand en hul siening van 'n landstreek kan vasvang.

Deurdat dr. Sienaert-van Reenen se proefskrif in verwerkte vorm gepubliseer is, word belangwekkende navorsingsbevindinge en interessante gegewens en tekste aan 'n breër lesergroep bekend gestel. Dit is jammer dat nie méér verhandelinge en proefskrifte in een of ander vorm gepubliseer kan word nie.

ANDRÉ WESSFLS

Universiteit van die Oranje-Vrystaat, Bloemfontein

B.J.T. LEVERTON (ed.)

Records of Natal, Volume Two, September 1828 - July 1835

Pretoria: The Government Printer

1989

318 pp.

R6,06 (GST excluded)

Volume Two of the *Records of Natal* is the second publication in this series which deals with the pre-

colonial history of Natal. The first publication in the series, which forms part of the wider *South African Archival Records: Important Cape Documents* series, was published in 1984 and deals with the period 1823 to August 1828.

Although a great deal has been published on the history and documentation of Natal during the colonial period from 1845 onwards, very little has been done on the period 1820 to 1845. Brookes and Webb in their authoritative study on the history of Natal published in 1965, allocated only 41 out of a total of 248 pages to this early period in Natal's history. The reason for this anomaly has been two-fold; namely, an assumed lack of documentation for the years 1820 to 1845, and secondly the fact that most of the relative documents pertaining to the period, are not in Natal but in the Cape Archives Depot. There has, therefore, been an urgent need for a comprehensive collection of all relevant documentation concerning the early years on Natal. Consequently the decision by the South African Archives Commission (S.A.A.C.) to concentrate on the documentary history of Natal in the colonial period and the appointment of Dr. Leverton towards the end of the 1970's to work full time on this period was a timely event that has filled a serious void in the history of Natal. As Chief of the Natal Archives in Pietermaritzburg for many years, and an avid student of Natal history, Leverton has proved a highly suitable choice for this important research.

Turning to the contents of the volume, it is important to note that it follows the same editorial policy, with regard to the selection and arrangements of documents, used in Volume One. This means that only documents pertaining to the history of Natal between 1820 and 1845 (in the case of Volume Two those pertaining to the period September 1828 to July 1835) were selected for transcription and publication. This is a sharp departure from the established S.A.A.C. policy whereby documents are selected according to their chronological order and not for their relationship to any particular subject.

Although the documents have been selected for their information on the history of pre-colonial Natal, they do not form a coherent whole with regards to their overall contents. This makes it very difficult, if not impossible, to give an overview of the contents of Volume Two. However, to overcome the problem the documentation has been arranged chronologically. Thus for the period 1828 to 1835 at least seven phases or periods can be identified. These are:

1. September – December 1828

This period is a continuation of the year 1828 which forms the end to Volume One. It deals with the activities of the 'Fetcanie' on the Eastern Cape frontier and the arrival of Shaka's envoys, under the leadership of James King, at Algoa Bay (Port Elizabeth). The documents also deal with the southwards advance of Shaka's armies, as reported by missionaries beyond the Cape frontier, and Major Dundas's subsequent mission to Shaka in Natal. Dundas was to point out to the Zulu monarch that the British Government was determined to maintain the status quo with regards to the position of Black tribes beyond the Cape border. He, however, failed to meet Shaka and instead ran into a skirmish with the 'Fetcanie' whom he had mistaken for a Zulu regiment. Shortly after Dundas' expedition and fight with the 'Fetcanie', Lieutenant Colonel Henry Somerset set out with a burgher commando to cross the Cape Colonial border to try and stop the advance of the 'Fetcanie'. Like Dundas he too believed the 'Fetcanie' was a part of Shaka's army. Volume Two, starts with this incident and deals with the outcome of the commando raid under Lt. Col. Somerset. It also deals with the visit of the Zulu envoys sent to Algoa Bay, on the Natal built vessel the *Elizabeth and Susan*. According to the documents for the period a further envoy from Shaka was sent to Algoa Bay towards the end of 1828, to clear up the matter with regards to the gifts brought to Shaka by a previous ambassador, and which had been tampered with 'en route'. This latter envoy travelled under the charge of John Cane. Shaka, however, died in December 1828 before the matter with regards to the gifts could be dealt with. The period also contains information on the eventual seizure of the *Elizabeth and Susan* by the Algoa Bay *Collector of Customs* because the ship was not British Registered.

2. The period 1829

The documentation for this period contains information on the question of Francis Farewell having committed treason by assisting Shaka in his hostile intentions against the Cape Colony. Farewell was later murdered by a renegade chief of Dingane. The documents for 1829 also indicate that Dingane's military activities in southern Natal were having an unsettling effect on the security and rather precarious stability of the Cape's Eastern frontier.

3. The period 1830

During this period the finalisation of the financial cost involved in respect of Captain Aitchison's mission to Shaka in 1828 was attended to and the gifts intended for the Zulu king were finally 'disposed' of. An

attempt was also made during 1830 to assure Dingane of the goodwill of the British government at the Cape. This, however, did not have the desired effect and the Zulu Chief's continued advances southwards towards the Cape frontier caused further disturbances, especially when it was rumoured that Dingane was planning an attack upon Chief Neaphayi.

4. The period 1831

The documents during this period deal with the rumour that the United States of America was showing an interest in Natal, both in terms of trade and settlement. During the same year the hostilities between Dingane and the White settlers in Natal also reached a new peak with the settlers being forced to flee the region temporarily. Henry Francis Fynn, an early Natal pioneer, had a narrow escape from death while on his way to the Cape Colony. Because of the growing trouble expected in Natal, the year 1831 also witnessed calls among certain parties at the Cape for the annexation of Natal by Britain as the only alternative to bring about stability in the region. At the same time considerable commercial interest in Natal was shown by a number of Cape merchants. The Secretary of State for the Colonies requested the appointment of a British Agent to Dingane. The documentation for the period also contains information on the maps drawn by J. C. Chase of Eastern Africa and the journals he had compiled on travellers in the region. This he had submitted to the British authorities, but by the end of 1831 had received no reaction to it. There is also an account of the visit to Natal by Messrs Cowie and Green.

5. The period 1832 and 1833

Although these two years are dealt with separately in the *Introduction* to Volume Two they are combined here due to the fact that there is little relevant documentation pertaining to Natal for these two years. It appears that the general interest in Natal was at low ebb during this period with the Cape Colony showing little or no interest in the affairs of the region. This is hard to understand considering the urgent calls that were made during 1831 for the immediate incorporation of Natal as a British territory. The most important event of 1833 as reflected in the documentation seems to have been the decision of a Madagascan chief, Ramanataka, to emigrate with his people to Natal.

6. The period 1834

This period saw a revival of the ideal by certain Cape authorities to have Natal taken over as a British possession. In connection with this matter, the Merchants of Cape Town presented a petition to the Secretary of State, E. G. Stanley, in which they systematically summarised the history of White commercial and other interests in Natal. Stanley received the petition, but rejected their proposals, for the annexation of Natal (document 199. p. 250). The documentation further deal with the numerous difficulties that were experienced in promoting trade between the Cape and Natal. In the mean time, on the Eastern frontier the unsettled conditions caused by the southwards advances of Dingane's warriors was causing growing unrest, especially among the 'Fetcanie'.

The year 1834 also saw Dr Andrew Smith setting out from the Cape Colony to explore Central Africa at the request of the Governor of the Cape. The year also witnessed a visit to Natal by Cape Dutch farmers to investigate the possibility of trade and settlement in the region.

7. The period to July 1835

The documentation for this period ends in July 1835. During this time the affairs of Natal were temporarily pushed to the background by the outbreak of the Sixth Frontier War. There were, however, a number of reports on Dutch farmers leaving the Cape Colony to settle in Natal. A proposal was also made to set up an Anglican Mission in Zululand. These events bring the period and documentation for Volume Two to a close.

With the completion and release of Volume Two, Leverton has opened up a further eight years in Natal's pre-colonial past which, together with Volume One, will greatly facilitate research. At present it is not clear when the series will be completed and of how many volumes it will consist. However, when it is eventually completed, Natal will have a valuable source record of available documentation for the period 1823 to 1845. Already the release of the first two volumes has made a major contribution to the source material for this early period and Leverton and those who have preceded him on the project should be congratulated on the work that has been done so far. As Leverton has so accurately pointed out in the introduction to Volume One; the years 1820 to 1845 were formative years in a most positive way and it is hoped that with the release of the *Record of Natal* series a greater understanding and appreciation of the importance of the early history of Natal will come about.

ROBERT B. EDGERTON*Like lions they fought. The Zulu War and the last black empire in South Africa*

Bergvlei: Southern Book Publishers

1988

244 pp.

R44,95 (plus AVB)

Daar is al baie geskryf oor die Anglo-Zoeloeoorlog. Wanneer 'n mens dus hierdie boek ter hand neem, kry jy die gevoel van "nog 'n boek" en begin jy wonder of daara iets nuuts oor hierdie oorlog geskryf kan word. Die skrywer gee geredelik toe dat daar vele boeke en artikels verskyn het, maar voer aan dat hierdie materiaal nie in die V.S.A. beskikbaar is nie. Weliswaar het die Amerikaner D.T. Morris in 1965 'n gesaghebbende werk, *The Washing of the Spears*, geskryf, maar die skrywer meen dat hierdie boek 'n aantal foute bevat, dat die oorlog hoofsaaklik vanuit 'n Britse gesigspunt benader is en dat daar sedertdien soveel nuwe materiaal verskyn het dat dit moontlik is "to reexamine this epic colonial war as it was experienced by men on both sides" (p. ix).

Voorts meen die skrywer, 'n "Professor of Anthropology and Psychiatry" aan die Universiteit van California, dat historici en sielkundiges reeds die moderne studie van die mens in oorlogvoering suksesvol aangepak het. Na sy mening het hierdie skrywers hulle egter veral op die Amerikaanse en Europese soldate toegespits, terwyl die antropoloog, wat spesialiseer "in the study of non-European peoples", hoofsaaklik "primitiewe" oorlogvoering ontlee het en hulle selde met koloniale oorloë, veral in Afrika, bemoei het. Die historici en joernaliste wat wel daarvoor geskryf het, het volgens prof. Edgerton slegs op die ondervinding van die Europese magte gekonsentreer. "This book", aldus Edgerton, "explores the meaning of warfare for the different men who were involved. It describes how both the British and the Zulus experienced their combat, why they fought so hard, why they sometimes ran, and how they felt about fighting and about one another. This was a terrible war in which, unlike modern wars, much of the fighting was at very close range, black men against white, spears against bayonets" (p. x). Hierby word op die stofomslag aanspraak gemaak op 'n "beautifully written and riveting account" met "evocative and precise detail", gebaseer op "both new and previously overlooked accounts from the African warriors as well as on new British sources".

Hierdie werk beslaan nege hoofstukke met gepaste titels. Sewe daarvan gaan oor die oorlog as sodanig, terwyl die agste 'n sielkundige ontleding van "The Experience of War" is, en 'n negende oor koloniale oorloë in Afrika handel. Of laasgenoemde twee hoofstukke werklik nodig is, sal van die leser se smaak afhang. Vir my lyk dit oorbodig. Die skrywer kon myns insiens eerder 'n deegliker ontleding van die strategiese en taktiese bewegings van die oorlog en die veldslae gemaak het, iets wat voorrang in militêre geskiedskrywing behoort te geniet.

Dit is duidelik dat die skrywer hierdie werk by sy smaak en vermoëns aangepas het. Hy is antropologies en sielkundig goed onderleg en wend sy kennis doeltreffend aan. Aan die anderkant kan egter gevra word of dit werklik nodig is om byvoorbeeld te "probeer" bepaal watter rol seks in die gevegsvermoë van die vegters in die onderskeie magte gehad het – ek beklemtoon "probeer", want dit behoort selfs vir 'n sielkundige duidelik te wees dat die probeerslag weinig meer as spekulasie kan wees. Sy antropologiese kennis wend die skrywer baie goed aan om die Zoeloes aan die leser voor te stel. Of alles wel ter sake is vir die Zoeloe as krygsman, is egter ook te betwyfel.

'n Volgende punt van kritiek is dat die skrywer geensins die navorsing gedoen het wat hy voorgee hy wel onderneem het nie. Hy gee geen bronnelys nie, maar wel "References", wat niks anders as 'n boekelys is nie. Sy sogenaamde raadpleging van byvoorbeeld "unpublished material about the war in London", of van dr. Killie Campbell se versameling, word nie in sy voetnote weerspieël nie. Afgesien van 'n paar verwysings na koerante en Britse blouboeke bewys die voetnote onteensglik dat die skrywer hoofsaaklik gepubliseerde boeke (insluitende dokumentepublikasies) en tydskrifartikels benut het en ek moet toegee dat hy dit uitstekend gedoen het. Na my wete het hy alle boeke en artikels geraadpleeg wat enigsins op die oorlog betrekking het. Voeg daarby sy antropologiese en sielkundige skoling, sowel as 'n vaardige pen, en die resultaat is 'n leesbare boek. Die boek is beslis in 'n lekkerlees styl geskryf en is by tye selfs boeiend. Dit is jammer dat 'n aantal onnodige setfoute nie gekorrigeer is nie.

Hierdie werk is ook nie die eerste om die Zoeloes se kant van die saak te stel nie (vgl. bv. J. Laband, *Fight us in the open: The Anglo-Zulu War through Zulu eyes*, Pietermaritzburg, 1985). Dit is duidelik dat die boek nie voldoen aan al die aansprake wat gemaak word nie. Dit is wel goed geskryf en veral die sielkundige benadering is vars (maar miskien onnodig!). Dit kan derhalwe met vrug gelees word, veral deur persone met min kennis van die Anglo-Zoeloeoorlog.

M.C. VAN ZYL

Universiteit van Suid-Afrika

ANDRÉ WESSELS (red.)

Die oorlogsherinneringe van kommandant Jacob (Japie) Petrus Nesper in Christiaan de Wet-annale nr. 7
Pretoria: Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns in samewerking met die Oorlogsmuseum van die Boererepublieke, Bloemfontein
1987

R17,00 (AVB ingesluit)

In bogenoemde publikasie is die oorlogsherinneringe (1899-1902) van kommandant Jacob Petrus Nesper opgeneem. Die werk is op uitmuntende wyse deur dr. André Wessels geredigeer. Wat sy werk so besonder maak is die feit dat hy van nie minder nie as van vier tekste moes gebruik maak, te wete teks A wat gedurende 1954 en 1955 deur Japie se kleinseun, J.P. Nesper opgeteken is; teks B is gedurende 1957 deur Pieter de Waal van die S.A.U.K. opgeteken; teks C is in die dertigerjare deur C. Vermaak te Vereeniging opgeteken en teks D wat in 1933 deur dr. W.S. Radley, 'n onderwyser op die plaas Saaibult, distrik Marquard, opgeteken is. Die tekste dek nie almal noodwendig die volle verhaal nie en daarom was dit nodig om dit tot 'n geïntegreerde geheel te verwerk en te annoteer. Dit is duidelik dat Wessels baie moeite gedoen het om hierdie doel te bereik en hy moet met die resultaat geluk gewens word. Sy annotasies is so uitvoerig gedoen dat die S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns dit weens die hoë drukoste nie alles kon publiseer nie. Die volledige annotasie is egter in manuskripvorm by die Oorlogsmuseum van die Boererepublieke in Bloemfontein vir navorsers beskikbaar.

Nesper se oorlogsherinneringe word voorafgegaan deur redelik volledige biografiese besonderhede. So weet die leser dadelik dat hy hier met 'n Kaapse Rebel te doen het wat hoofsaaklik in Kaapland geopereer het, eers as lid van die kommando van kmdt. Hendrik Lategan, en later as bevelvoerder van 'n eie kommando wat tot met die vredesluiting op 31 Mei 1902 in die veld was.

Nesper se oorlogsherinneringe lees maklik en die leser kry gaandeweg 'n goeie idee van die gebeure waarin hy betrokke was. Dit blyk egter dat sy geheue hom plek-plek in die steek gelaat het, of dat hy die chronologie hier en daar verwar het. Dit is egter begryplik omdat die herinneringe eers na verloop van baie jare opgeteken is en daar verskillende skrywers betrokke was. Dat die S.A. Akademie vir Wetenskap en Kuns dit goed gedink het om hierdie publikasie die lig te laat sien moet egter verwelkom word en dit word van harte aanbeveel by almal wat in hierdie tydperk van ons geskiedenis belangstel.

J.H. SNYMAN

Staatsargiefliens

ROGER C. FISHER en SCHALK LE ROUX (samestell)

Die Afrikaanse woning: herdrukke uit 'Die Boerevrou'

Hammanskraal: Unibook-Uitgewers

1989

127 pp.

R57,90 (AVB ingesluit)

In hulle inleiding tot hierdie publikasie meld die redakteurs dat hulle ontdekking van die artikels oor argitektuur wat gedurende die twintigerjare in *Die Boerevrou* verskyn het, toevallig was. Hulle besluit was eenparig dat die argitektuurdebat daarin vervat aan 'n wyer leserskring as die paar akademiëci wat die stukke ewe toevallig in Africana-afdelings van 'n paar biblioteke mag raakloop, bekend gestel behoort te word. Die belang van die artikels sit hulle onder twee rubrieke uiteen, naamlik "Die Suid-Afrikaans [*sic*] milieu" en "Die argitektoniese milieu", maar in die "Inleiding" word aangekondig "dit spreek eintlik vanself".

Die herdrukke tekste is in drie afdelings ingedeel, naamlik "Hoofstuk 1 Geboue", "Hoofstuk 2 Interieurs" en "Hoofstuk 3 Meubilering". Dit is 'n ryke verskeidenheid deur verskeie outeurs, waaronder die argitekter Gerard Leendert, Pieter Moerdryk, George Esselmont Gordon Leith, Johannes Rienk Burg en Jan Brink Wijers. Kort biografieë oor dié argitekte, asook oor Mabel Malherbe, die redaktrise van *Die Boerevrou*, en Jacob Hendrik Pierneef, is aan die einde ingesluit. Ook Sylva Moerdryk het artikels tot *Die Boerevrou* bygedra en mens sou graag meer van haar en haar verwantskap met die argitek wou weet. Voorts verdien die bydraer G.R. von Wielligh bepaald 'n bekendstelling. Ander bydraers was of anoniem of was nie prominente persoonlikhede in die Afrikaner se kultuurgeskiedenis nie.

Met die deurlees van die 43 herdrukke artikels kom 'n mens onder die indruk daarvan hoe gou die Afrikaner sy pioniersfase agtergelaat het om hom blywend in die binneland te vestig. Inderdaad blyk dit dat vestiging 'n diepgesetelde behoefte geword het. Onder die opskrif "Smaakvolle wonings" (p. 90) skryf ene Marshall: "In ons dae van gejaagdheid en rusteloosheid en dolle jag na vermaaklikhede, het die thuis veel van sy betekenis en bekorting verloor vir die jongere geslag. Die huislike lewe het deur al die eeue

heen 'n belangrike rol gespeel in die vorming van karakter; en die nasies wat die meeste sukses het vandag is die waar die ouerlike woning iets lewends en skoons is, – 'n plek om lief te hê en te waardeer.” Dit is duidelik dat hierdie skrywer die mening toegedaan is dat daar 'n korrelasie tussen nasievorming en woningbou is.

Dit is dan ook hierdie korrelasie wat Fischer en Le Roux in die twee rubrieke wat hierbo genoem is, probeer uiteensit. *Die Boerevrou* het gedurende die Afrikaanse krisisjare van 1919 tot 1931 verskyn. Na 'n uiters bondige inleiding van drie kort paragrawe oor die geskiedenis en taalgebruik van *Die Boerevrou*, vertel Fischer en Le Roux die geskiedenis van die ontwikkeling van partypolitiek in Suid-Afrika, selfs met verwysing na die getal setels wat die Nasionaliste, Arbeiders, Suid-Afrikaanse Party en ander partye in spesifieke verkiesings gewen het. Die kultuurstryd van die Afrikaner, waarin *Die Boerevrou* op die rand gestaan het, word ingevleg. Die redaktrise het in Desember 1931 aangekondig dat die verskyning van die blad weens gebrek aan geld wat aan die depressie te wyte is, gestaak word.

Die kontras tussen die partypolitiek en die “veranderende rol van die vrou in die huis en die huishouding” as temas onder die titel “Die Suid-Afrikaans [*sic*] milieu” word ontoereikend gemotiveer. Die leser word ietwat verwar deur die politieke data, terwyl die motivering van die vrou se rol te midde van die depressiekrisis in die lang aanhaling van die redaktrise sonder verdere kommentaar gelaat word, vol patos uitgedruk in die woorde: “Ons is almal besig om 'n nasie te bou...” Hoe nasiebou en die Afrikaanse woningpresies saamhang, word uiters vaag na drie-en-'n-half ongepagineerde bladsye daar gelaat.

In die daaropvolgende bespreking van “Die argitektoniese milieu” word die internasionale argitektoniese situasie as inleidende agtergrond gestel, waarteen die “soek [*sic*] na 'n 'Afrikaanse Boustijl’ [in die woorde van Grosskopf] anachronisties en selfs komieklik” vir die redakteurs voorkom. Hulle poog om ná 'n chronologiese opgawe van argitektoniese gebeure in Europa van die stigting van die Bauhaus-argitektuurskool in 1919 in Weimar, tot 1933 toe hierdie skool deur die Nazi-diktatuur gesluit is, 'n kragtoer uit te voer deur te bewys dat die Afrikaner deur dieselfde sentimente as dié beliggaam in die Nasionale Romantisme van Alvar Aalto in Finland, gemotiveer is om “'n idioom te soek wat verwyderd en vry was van die Romantiese Klassisisme wat byvoorbeeld deur Cecil John Rhodes se argitek, sir Herbert Baker, ingevoer is...” Die Nasionale Party het egter in 1948 ('n datum wat verswyg word) aan bewind gekom, en volgens die redakteurs voorkeur aan die Internasionale Styl verleen. 'n Mens sou hierop kommentaar lewer deur te sê dat die Nasionale Party moontlik nie 'n bewuste voorkeur vir die Internasionale Styl gehad het nie, maar dat die argitek wat teen 1961 (die datum van republiekwording) bekwaam geag is om groot regeringsgeboue te ontwerp, dooëenvoudig in daardie styl opgelei is en dus nie anders kon ontwerp nie.

Dat die redakteurs die artikel wat Moerdyk in 1920 geskryf het aanhaal en dit toets aan 'n uitspraak van Bernard Rudofsky in sy *Architecture without architects* oor “Kritiese Regionalisme” is vergesog. Die “Kritiese Regionalisme”, sê Fischer en Le Roux, “staan die gebruik van die heersende tegnologieë, getemper deur die gebruik van streeksmateriale en tradisionele estetika voor”. Die gebruik van “heersende tegnologieë” in argitektuur kan nooit afgekeur word nie, maar hoe dit onder die Nasionale Party se bewind “getemper” moes gewees het deur blote gebruik van “streeksmateriale” en “tradisionele estetika”, word nie verduidelik nie. Baksteen is immers 'n streeksmateriaal en dit het nooit hier te lande in onbruik geraak nie. Wat presies die “tradisionele estetika” is waarna die outeurs in nabetragting hunker, sê hulle nie. Wat presies *Die Boerevrou* se rol in die politieke invloed op Suid-Afrikaanse argitektuur na 1961 was, bly 'n raaisel. Dit is duidelik dat die outeurs nostalgies is oor 'n sogenaamde “streeksvernacular” [*sic*] soos gevind in die werk van Norman Eaton en Barrie Bierman. Wat presies die “formele komponente van 'n toepaslike streeksargitektuur” in genoemde argitekture se werk is, worde aan die leser oorgelaat om oor te bespiegel. Hierdie misterieuse, ongenoemde komponente sal dan “die aanpassings in 'n toekomstige gemengde gemeenskap kan omvat”. In Suid-Afrika woon ons nog al die jare in 'n “gemengde gemeenskap”. Indien die “aanpassings” waaroor die outeurs skryf, slegs argitektonies is, dan is hulle visie van die toekomstige gemeenskap in Suid-Afrika naïef. Hoe 'n “historiese vernacular”, soos deur Gabriël Fagan begryp, “'n toepaslike vorm vir die ontspanne lewenswyse” vir die toekoms sal verseker, gaan begrip te bowe. Boonop is dit volgens Le Roux en Fischer “interessant om daarop te let dat Bierman en Fagan Afrikaners is en dat Eaton sterk bande met die grootste Afrikaanse universiteit in Suid-Afrika, die Universiteit van Pretoria, gehad het”. Die redakteurs behoort daaraan herinner te word dat die grootste gros van argitekture wat aan die Universiteit van Pretoria opgelei is, in die beginsels van die Internasionale Styl onderrig is, in daardie styl ontwerp het en dit in baie gevalle hede vandag nog beoefen. Dit is ook eienaardig dat die redakteurs aanvanklik te kenne gee dat die feit dat die Internasionale Styl sterk deur die Nasionale Party gesteun is, ongewens was (ofskoon hulle dit verswyg dat hierdie party deur die dekades heen eintlik die politieke spreekbuis van die Afrikaner was), om dan later te glo dat die Afrikaner (*via* die grootste Afrikaanse universiteit in die land) die sogenaamde “Kritiese Regionalisme” vir die komende samelewing sou kon uitbou. Behoort die nuwe samelewing nie maar sy eie argitektuur te skep nie? Miskien sal die “toekomstige gemengde gemeenskap” nie van *Die Boerevrou* se argitektoniese voorstelle of van

'n "Nasionale Romantisme" hou nie.

Dit is jammer dat Fisher en Le Roux hulle nie bepaal het tot 'n ontleding van die insigte van die skrywers wat hulle uit *Die Boerevrou* herdruk het nie. Dit sou vir die algemene leser, asook vir argitekte, meer werd gewees het as die politieke besinning oor ons verlede en toekoms. Inderdaad berei die outeurs die leser uiters skrams voor op wat uit *Die Boerevrou* herdruk is. Gelukkig vir die redakteurs spreek hierdie stukke, soos tereg ter inleiding gesê word, vir hulleself.

Dit is onaangenaam om daarop te wys dat daar talle taal-, set- en spelfoute in die inleidende rubrieke voorkom. Ook ontbreek twee verwysings in die bibliografie, naamlik dié van Le Roux 1969 by noot 2 en Bernard Rudofsky se *Architecture without architects*. Voorts bestaan daar verwarring oor die aanspreekvorme van die Boereleiers: Met die eerste vermelding word Smuts sonder enige titel of voorname genoem, terwyl hy daarna Jan Christiaan Smuts genoem word; Hertzog ontvang wel sy titel, maar het geen voorname nie. Origenis is die publikasie aantreklik en goed versorg.

ESTELLE A. MARÉ
Universiteit van Suid-Afrika

GEORGE HOLMES (red.)
The Oxford Illustrated history of Medieval Europe
Oxford University Press
1988
356 pp.
R105,75 (plus AVB)

Die werk bevat 'n groot verskeidenheid van inligting prikkelend aangebied waarin persoonlikhede en groepe, bewegings en gebeure wat aan die Middeleeue mobiliteit verleen het, hulle plek vind.

In hoofstuk 1, *The Transformation of the Roman Mediterranean, 400–900*, wys Thomas Brown op die faktore wat die Romeinse erflating aan die Middeleeue in die gewes bevestig of versteur het. Onder laasgenoemde tel die Germaanse indringing uit die noorde en die Arabiere uit die ooste. 'n Vername faktor wat kontinuïteit in die hand gewerk het en tot die Oos Ryk beperk was, was die stedelike beskawing met 'n klemverskuiwing weg van die klassieke kulturele en handelsbeslag na administratiewe funksies. Aan die einde van die tydperk het uit die ontbinde Romeinse wêreld in die Oos-Middellandse Seegebied die Bisantynse en Moslem wêreld ontstaan terwyl Germaanse militarisme die lot van die Wes-Ryk verseël het. Hierdie uiteenlopende beskawingsdompkringe eerder as staatkundige grense het aan die gebiede hul Middeleeuse beslag verleen.

In die tweede hoofstuk, *The Northern World in the Dark Ages, 400–900*, bespreek Edward James die beskawingsvestiging in Noord- en Sentraal-Europa aan die hand van Germaanse invalle, kerstening en gesagkonsolidasie deur die Karolingers enersyds en ontwrigting daarvan deur die Noormanne andersyds. Uit dié smeltkroes verskyn uiteindelik 'n eie ekonomie, godsdiens en samelewing vir Noord-Europa. Daaraan word eenheid verleen deur Karolingiese gesagsgdenke en Wiking-handelskontakte. Te midde van 'n reeks politieke en sosiale hoogte- en laagtepunte loop stabiliteit en toenemende welvaart uiteindelik uit op die Twaalfde Eeuse Renaissance.

Hoofstuk 3, *The Society of Northern Europe in the High Middle Ages, 900–1200* van David Whitton is 'n ondersoek na die diversiteit van die Middeleeuse samelewing – adel, boere, kerklikes en burglary. Die norme wat aan elk kohesie verleen word geprojekteer teen 'n agtergrond van demografiese, handels-, kerklike en tegnologiese veranderlikes. Die tweede deel van die hoofstuk handel oor staatkundige vorming in Duitsland, Frankryk en Skandinawië. (Tipies van Britse historici word Engeland nie by *Europe* inbegrepe nie.)

Hoofstuk 4, *Northern Europe Invades the Mediterranean, 900–1200* van Rosemary Morris bestryk 'n groot verskeidenheid onderwerpe. Botsings tussen die Bisantyne en Turke, Duitse gesaguitbreiding na Italië, die Christen herowering van Spanje, monastisisme, kettery, wetenskapsbeoefening deur Spaanse Jode, die Normandiese koninkryk van Suid-Italië, kruistogte, handelsoplewing, kommunale regering in Noord-Italië en die verowering van Konstantinopel deur die Venesiane word agtereenvolgens aanvoer.

Hoofstuk 5, *The Mediterranean in the Age of the Renaissance, 1200–1500*, is 'n betragting deur Peter Denley van die uiteenlopende faktore wat aan die interne en eksterne sake van pous, keiser (in Italië), Bisantyne en Turke rigting gegee het. Aan ou twiste word nuwe dimensies gegee deur die opkoms van Lombardiese stede en die Normandiese vasstrapplek in Suid-Italië. Allerweë is dit 'n tydperk van spanning – pous teen keiser om beheer oor die nuwe stede, pous teen Bisantynse Ryk oor kerksake, Venesie teen die Bisantynse keiser oor handelsbelange en op beskawingsgebied, Bisantyne teen Grieke en Spanjaarde teen More. Die kroon word gespan deur die kruistogte waaruit op die lange duur slegs Italiaanse

stedelike belange baat. Dit weer vorm die teelaarde vir die Renaissance wat opnuut van Italië die fokus-punt van die Europese beskawing maak.

Die laaste hoofstuk, *The Civilization of Courts and Cities in the North, 1200–1500* van Malcolm Vale fokus op klemverskuiwings in die uiterlike vorms en onderliggende struktuur van die noordelike politiek en samelewing. Dit is 'n tydperk van kronejag waarin die vindingryke grootadel net so 'n groot bedreiging word vir konings as die konings vir mekaar. Die Honderdjarige Oorlog en sy nasleep is die toonbeeld hiervan. Te midde van sosiale onrus is adelike en burgerlike wellewendheid tekenend van die beskawingstriomf van Noord-Europa.

Soos uit die titel te verwag, is die teks met ongeveer 200 paslike illustrasies (22 in kleur) naas 24 kaarte en 'n aantal stambome opgeluister. Die illustrasies is goed beskryf en in konteks geplaas. 'n Jaartafel verskyn as bylae.

Aan die werk word 'n opvallende uitgangspunt verleen deur die afsonderlike Mediterreense en Noord-Europese perspektiewe wat dit op die Middeleeue (en Renaissance?) bied. Drie hoofstukke word aan elk afgestaan. So 'n ontwerp, erken Holmes in sy voorwoord, is nie ideaal nie, maar vertoon 'n bepaalde sinvolheid. In die aanvangseue van die tydperk, meen hy, het die toonaangewende invloede gespruit uit die Bisantynse en Moslembeskawings terwyl die Renaissance, waarmee die werk afsluit, weer eens 'n Mediterreense, bepaaldelik Italiaans-stedelike, begronding vertoon. In sy slotwoord beaam hy "... we must look for the development of civilization to a number of geographically separate areas which, while they were certainly connected, gave birth to contrasting manifestations of culture". Die beklemtoning van 'n voortgesette skeiding van Noord en Suid in die Europese beskawingsgeskiedenis vanaf klassieke tye tot met die Renaissance lê 'n enigins verwaarloosde perspektief bloot. Dit staan in verfrissende kontras tot die gebruiklike Germaanse Weste en Nie-Germaanse Oos-Europa benadering.

Dié probleem is egter dat die versigtige hantering wat die redakteur in sy voor- en slotwoord aandui nie tot sy reg kom nie en die Noord-Suid skeiding kennelik en deurentyd te skerp getrek word. Raakpunte, net soos verskille, word terloops vermeld en die leser voel dat hy met twee verskillende wêrelddele te make het.

So word die deurlopende konfrontasie tussen Germaanse keisers en pousdom deur afsonderlike medewerkers as óf 'n Italiaanse óf 'n Duitse probleem voorgestel waardeur die onderliggende staatkundige en kerklike imperialisme van die stryd versluier word. Dieselfde benadering geld ten opsigte van die opkoms van stede en laat-Middeleeuse handel wat voorgedoen word as die gevolg van wisselwerking tussen Italianers, Bisantyne en Moslems sonder 'n Europese inset (hoofstuk 4). Dieselfde tema noord van die Alpe en Pireneë word as 'n losstaande gebeurde gesien en ingeklee (hoofstuk 6). Die kruistogbeweging word voorgedoen as 'n Mediterreense fenomeen. Die universaliteitsinvloed van die Ladyse Kerk bly in die slag. Die standpunt is eerder dat pouslike beleid jeens die Griekse Kerk en die Islam groter relevansie gehad het as sy beleid teenoor Europese Katolisisme. Waar wisselwerking tussen Noord en Suid wel vermeld word, word dit telkens voorgestel as 'n versteuring van gevestigde beskawingsgrense soos blyk uit die titel van hoofstuk 4.

Die geforseerdheid van die ontwerp blyk veral uit die moeite wat in dié hoofstuk ondervind is om uiteenlopende temas tot 'n sintese te bring. Die chronologisering van die hoofstukke is breedlopend in 300 of 500 jaar periodes. Die laaste twee hoofstukke is in harmonie met hedendaagse siening dat die aanvang van die Renaissance na die dertiende eeu teruggevoer kan word, maar dit is moeilik om 1500 as 'n afsluitingsdatum te regverdig. Moontlik is die gleuf wat aan die werk binne die *Oxford Illustrated Histories*-reeks toegeken die verklaring hieroor.

Dit is ten slotte te betwyfel of die werk geskik is vir die *general reader*, soos die uitgewers beweert. Daarvoor is die werk, hoewel vloeiend, te gefragmenteer en die deurlopende hantering van die stof te dialekties. Die vinnige ontvouing van die verhaal, toespitsing op analise eerder as verhaling, gelykmatige vloei eerder as getalm om enkele hoogtepunte en die ondergeskikmaking van chronologie aan tematisering maak eerder van die werk 'n nuttige toevoeging tot die boekery van die ingeligte leser.

G.N. VAN DEN BERGH

Potchefstroomse Universiteit vir C.H.O.

BRIAN M. FAGAN

The Great Journey: The peopling of ancient America

London: Thames and Hudson

1987

288 pp.

R84,60 (GST excluded)

Brian Fagan is well known to Africanists interested in precolonial societies. His specialised studies on the

“Iron Age” have informed many historians in their attempts to write about the early political economy of Southern Africa. Of particular value is his recent contribution to the *Unesco General History of Africa, III* (1988), which offers a succinct account of the Zambezi and Limpopo basins between the twelfth and sixteenth centuries. This is the context in which most South African archaeologists, anthropologists and historians will be acquainted with his work.

But his books on prehistory cover many other regions as well, and they reflect his scholarly pursuits in Africa, the Middle East and the Americas. For several years he served as Keeper of Prehistory at the Livingstone Museum in Zambia, before accepting the post of Director of the Bantu Studies Project at the British Institute in Nairobi. His interest in American archaeology began with his appointment to a professorship in anthropology at the University of California in Santa Barbara in the late 1960s.

He has become particularly influential in popularising archaeology and has established a reputation as an itinerant lecturer to general audiences. It is his simple, readable writing style which has facilitated his communication of complex and often highly speculative scientific archaeological and anthropological data to a wide readership. Historians have benefited from his clear expositions, and in many ways he has demystified archaeology for many sceptical and wary scholars who previously refused to move backwards in time and away from the greater “certainties” and documentary sources of colonial history.

The scope of Fagan’s latest book, *The Great Journey*, is enormous, but the material is handled with consummate skill. He begins with a brief overview of the archaeological profession in the Americas since the time of Christopher Columbus. He considers the various early colonialist explanations of the origins of ancient Amerindian civilisations, beginning with the investigations and hypotheses of the monasteries. The emergence of Enlightenment scientists and the birth of modern archaeological explorations bring the story up to the early twentieth century in the first two chapters.

Looking at modern anthropological research, Fagan elucidates the Technological shifts which punctuated the evolutionary journey from *Australopithecus* to *Homo erectus* to *Homo sapiens sapiens*. But in his exposition of these changes, Fagan consistently takes issue with Louis Leakey’s theory that the Calico Hills demonstrated human settlement in the New World as early as 100 000 or 200 000 years ago. Rather, Fagan argues convincingly that settlement in America was much later – about 40 000 years ago.

But the main focus of the book is to chart the course of successive migrations of ancient peoples across the American continents during the course of thousands of years. Fagan follows the route of *homo sapiens sapiens* from Africa through Asia to North America. His preoccupation is with technology, and in Bronowskian fashion he records the changing lifestyles of pioneers as they discovered fire, learned to clothe themselves warmly for survival in colder climes and devised ways of hunting the mammoth.

Throughout his discourse, Fagan keeps the controversial questions of modern archaeology in his sights: did the first settlers arrive in America 100 000, 50 000 or 15 000 years ago?; was their crossing from Siberian settlements via the Bering Strait or over the great expanse of the Pacific Ocean? He is equally concerned with evidence which hints at the economic underpinnings of these early hunter societies, and he assembles his hypotheses from diverse sources, such as mammoth fossils, genetics, patterns of dental evolution, the replication of flint-knapping, techniques of bison butchery, rock paintings in Brazilian caves and the excavations of sunken land bridges.

In chapters six and seven, Fagan traces the migration of the earliest Amerindian settlers from the northern reaches of Alaska, through Canada and the United States to central America, as they hunted the big game of the region. In chapter eight, he looks at the rockshelters, hunting sites and human settlements of the Great Plains, central Mexico, the Preuvian Andes and south-central Chile in the period before 11 500 years ago. Then follows a discussion of the Paleo-Indian Clovis people who opened up vast new hunting and foraging territories in the North American heartland at the end of the Ice Age. These Clovis communities revolutionised hunting techniques with the introduction of the atlatl, a spear-throwing device. They also used a range of other weapons and tools which well suited to their mobile life.

The story of the early Amerindians is one of adaptation. As they migrated southwards they were faced with dramatic climatic changes. They also had to look for other game to hunt as the Ice Age mammoth became more scarce in the warmer middle regions of the United States. The bison provided the alternative which ensured the survival of these ancient hunters for 10 000 years on the Great Plains. Like the hunter-gatherers of southern Africa, their nomadic lifestyle dictated that population densities were never large. Moreover, they came into conflict with agriculturalists who had settled in village communities in the river valleys. But such rivalry was insignificant when compared with the dislocations which followed the arrival of European colonisers. As Fagan argues, the introduction of rifles and horses completely destroyed the economic stability of both the hunting and farming settlements of Amerindians in North America.

In the last part of *The Great Journey*, Fagan discusses the evolution of an arctic maritime culture and the kind of adaptation associated with the historic Aleuts and Eskimos. He deals admirably with the controversies in arctic archaeology, always focusing on the economic exigencies of these Alaskan hunter-fishermen. His grasp of the archaeological literature is evident throughout his analysis and it informs his

own conjectural arguments.

In sum, Fagan has produced a most attractive general picture of ancient America before the heyday of the Maya, Aztec and Inca empires of the Late Stone Age. The book is imaginatively illustrated and the emphasis is on accessibility of information and readability. Americanists should have it on their shelves.

GREG CUTHBERTSON
University of South Africa